

Пројекат финансира
Европска унија

Министарство просвете, науке
и технолошког развоја

група шанса

Развој система функционалног основног
образовања одраслих у Србији
од 2011. до 2013. године

Основне животне вештине

**КАКО ЕФИКАСНО ПРЕДАВАТИ
И УЧИТИ ОСНОВНЕ ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ
У ФУНКЦИОНАЛНОМ ОСНОВНОМ
ОБРАЗОВАЊУ ОДРАСЛИХ
- водич за наставнике и полазнике -**

Београд, 2013

ПРВИ ЦИКЛУС

Пројекат финансира
Европска унија

Република Србија
Министарство просвете, науке
и технолошког развоја

ФУНКЦИОНАЛНО ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ ПРВИ ЦИКЛУС

ОСНОВНЕ ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ

КАКО ЕФИКАСНО ПРЕДАВАТИ, УЧИТИ И РАЗВИЈАТИ ПРЕДМЕТ ОСНОВНЕ ЖИВОТНЕ
ВЕШТИНЕ У ФУНКЦИОНАЛНОМ ОСНОВНОМ ОБРАЗОВАЊУ ОДРАСЛИХ

– водич за наставнике и полазнике –

Пројекат реализују:

ОСНОВНЕ ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ

Водич за наставнике и полазнике

Први циклус

ИЗДАВАЧ

Пројекат „Друга шанса“ – Развој система функционалног основног образовања одраслих у Србији који реализује ГОПА Консалтантс (GOPA Consultants)

УРЕДНИК

Проф. др Снежана Медић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Љиљана Вдовић

ШТАМПА

DIA – ART d.o.o.

Ова публикација је израђена уз подршку Европске уније. Садржај ове публикације је искључива одговорност ГОПА Консалтантс (GOPA Consultants) и ни на који начин не одражава ставове Европске уније.

ПРЕДГОВОР

Ова публикација је један од резултата активности на пројекту *Друга шанса – развој система функционалног основног образовања одраслих* који се у образовном систему Србије реализује уз финансијску подршку Европске уније.

Функционално основно образовање одраслих (ФООО) представља у много чему значајну новину у образовном систему Србије и по први пут је системски постављено за потребе образовања одраслих. Функционално основно образовање је изискивало израду новог образовног програма, заснованог на исходима наставе и учења и усмереног ка развоју и успостављању оних компетенција које су одраслоте неопходне да би на одговарајући, лично користан и друштвено прихватљив начин и у разноврсним доменима, од личног и породичног, до радног и друштвеног, одговорио на захтеве на које свакодневно наилази и унапредио квалитет живота и у окружењу у коме живи и ради, и у свом приватном и породичном окружењу.

ФООО је намењено свим одраслим особама изнад 15 година старости који имају потребу да се описмене и стекну основно образовање. Програм ФООО остварује се у основним школама и школама за основно образовање одраслих у којима су школски тимови посебно обучени, у оквиру пројекта *Друга шанса*, за образовни рад са одраслима и имплементацију образовног програма ФООО. Образовни програм у школама остварује се у времену које највише погодује одраслим полазницима и излази у сусрет потребама одраслих да образовање ускладе са својим основним, личним, породичним и радним обавезама. ФООО траје укупно три школске године. У оквиру првог циклуса одрасли полазници завршавају програм који је еквивалентан програму прва четири разреда основне школе и стичу основе писмености. У другом циклусу (V и VI разред) одрасли стичу основе општег образовања. Трећи циклус (завршна година) односи се на завршетак основног образовања (VII и VIII разред) и обуку за одређене послове/занимања.

Наставни план и програм, иако развијен по моделу формалног основног образовања, функционално је прилагођен одраслим полазницима. Садржаји 12 предмета и 2 модула блиско су повезани са икуством, потребама и интересовањима одраслих.

За потребе ФООО посебно је креиран материјал за наставу и учење за сваки предмет и модул као пратећа подршка остваривању наставног програма. Поднаслов ове публикације показује да је она намењена и наставницима који изводе наставу у оквиру програма функционалног основног образовања одраслих и самим полазницима овог програма. Наставницима је намењена као подршка да што ефикасније и квалитетније, сагласно захтевима функционалног основног образовања, организују, планирају, усмеравају и изводе наставни процес, уз пуну сарадњу и учешће полазника. Полазницима је намењена као извор неопходних и значајних информација, али и подстицаја на активно учешће не само у настави функционалног образовања и у процесу учења, већ и преношењем и коришћењем стечених знања и компетенција, у свакодневној, широј животној и радној средини. Шири друштвена и радна средина с разлогом очекују да им полазници програма функционалног основног образовања одраслих пруже конструктиван и ваљан допринос.

Водич за успешну и квалитетну наставу и учење у функционалном основном образовању одраслих израђен је за сваки наставни предмет и модул у првом циклусу. За сваки предмет и модул који су укључени у образовни програм у другом и трећем циклусу функционалног основног образовања водичи обухватају наставни и образовни програм оба ова циклуса.

Сваки водич садржи осврт на главне елементе образовног програма – опште исходе, исходе наставе одређеног предмета (модула), програмске теме и обавезне садржаје и смернице, предлоге, упутства и налоге за реализацију наставе. Сваки водич садржи и различите материјале за полазнике. Сагласно томе, сваки појединачни водич је састављен од неколико целина.

Водич за наставника и полазника треба да послужи и бољем разумевању процеса образовања одраслих, квалитетној реализацији образовног програма и ефикасном и квалитетном процесу учења.

У водичу су коришћене следеће ознаке:

– штампани материјал за рад полазника; налази се и на CD-у у фолдеру I; носи ознаку слова О и редног броја, слова Т и редног броја теме и броја прилога;

– кључне речи одштампане за полазника;

– фолдер II на CD-у: материјал као подршка за рад наставника; носи ознаку слова О, редног броја области, слова Т, редног броја теме и броја прилога;

– корисни извори, линкови и литература за наставника и полазника; носе ознаку слова О и редног броја области.

САДРЖАЈ

Увод	6
Циљ наставе и учења модула основне животне вештине	7
Општи исходи ФООО и настава модула основне животне вештине	7
Исходи наставе и учења модула основне животне вештине	8
Преглед садржаја модула	10
Област 1. ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ.....	10
1.1. Здравље.....	10
1.2. Породица.....	13
1.3. Животне ситуације.....	15
Област 2. ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ.....	20
2.1. Лична документа – значај, врсте, поступци добијања, трајање.....	20
Област 3. ПРЕДУЗЕТНИШТВО.....	23
3.1. Управљање личним потенцијалима и могућностима.....	23
3.2. Креативност, иницијативност и иновативност.....	29
3.3. Критичко мишљење и решавање проблема у породици, суседству и локалној средини.....	33

УВОД

Модул *Основне животне вештине* се састоји из три области које пружају релевантна знања и развијају неопходне вештине потребне за сналажење у свим областима савременог живота:

1. Одговорно живљење
2. Грађанско васпитање
3. Предузетништво

Област *Одговорно живљење* оснажује полазника за развијање низа практичних вештина које му омогућавају да адекватно одговори на захтеве које савремено друштво пред њим поставља. Знања и вештине из области здравља, породичног функционисања и животних ситуација омогућавају да на адекватан и одговоран начин разуме и сагледава себе и свет око себе.

Друга област, *Грађанско образовање*, пружа полазнику увид у основне грађанске обавезе као што су важност поседовања личних докумената као услова и полазне основе за остваривање грађанских права и обавеза.

Свакодневни изазови са којима се појединац среће у породичном, микро и макро окружењу, резултују потребом за развојем особина које омогућавају опстанак и напредовање на личном и професионалном плану. Предузетништво је кључни покретач иновација, конкурентности и раста и једна од кључних компетенција. Предузимљивост је појам који у себи сублимира особине које су интегрални део кључне компетенције предузетништво. Развој предузимљивости захтева развијање бројних личних квалитета и ставова који ће пружити подршку предузетничком приступу раду и активностима у заједници. Оно, такође, захтева развој скупа вештина и знања којима се омогућава ономе који учи да креира идеје и претвара их у активност.

Модул *Основне животне вештине* развија употребљива знања и вештине за функционисање у свим сегментима живота одраслих: здрављу, сналажењу у свакодневном личном, породичном, грађанском и радном окружењу.

С обзиром да је реч о базичним животним вештинама, оне представљају основ за унапређење квалитета живота, као и основ за развој других компетенција, неопходних за живот у савременом друштву.

ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА МОДУЛА

Циљ модула је стицање елементарних знања, вештина и ставова неопходних за унапређење квалитета живота у подручјима здравља, породичног функционисања, животних ситуација, грађанске партиципације и предузимљивости.

Свака област модула *Основне животне вештине* из свог угла доприноси остваривању општег циља модула.

Програм области *Одговорно живљење* је циљно оријентисан на стицање знања, вештина и ставова неопходних за унапређење квалитета живота у подручјима здравља, породичног функционисања и уобичајених животних ситуација.

Област *Грађанско образовање* је циљно оријентисана на упознавање полазника са врстама личних докумената и поступцима њиховог добијања. Коришћење примера из живота и праксе полазника, као и упућивање на реалне ситуације са којима се сусрећу, може бити добар оквир за остварење планираног циља.

Област *Предузетништва* усмерена је ка развоју предузетничких ставова – особина личности и вештина које се сматрају предусловом за успешно деловање појединца у породичном, макро и микро социјалном окружењу. Крајњи циљ је да полазник стекне знања и вештине које су примењиве и које му омогућавају брзо укључивање у актуелне друштвене токове и праћење друштвено-економске ситуације у заједници, кроз адекватно прихватање промена у многобројним сегментима живота и рада.

ОПШТИ ИСХОДИ ФООО И НАСТАВА МОДУЛА

Модул *Основне животне вештине* својим садржајима доприноси остваривању општих исхода/ међупредметних компетенција, како на директан, тако и на индиректан начин.

Општи исходи/међупредметне компетенције чијем развоју овај модул *директно* доприноси су: **решавање проблема, грађанска одговорност у/ кроз демократију, иницијативност и предузетништво, здравствене компетенције и социјална интеракција и сарадња са другима.**

Знања и вештине неопходне за успешно решавање проблема се стичу у оквиру све три области овог модула. Поред тога, модели решавања проблема се у оквиру модула користе као дидактичко– андрагошке методе у реализацији садржаја.

Основу развоја компетенције **Грађанска одговорност у/ кроз демократију**, чине садржаји области Грађанско образовање у оквиру које се, између осталог, полазници упознају са врстама личних докумената и поступцима њиховог добијања.

Кроз активности у оквиру Предузетништва које је трећа област модула, полазници добијају прилику да развију предузимљивост и иницијативност, самопоуздање и одговорност. Истовремено је ова област циљно оријентисана и на оспособљавање полазника за сарадњу са другима и успешну социјалну интеракцију, кроз низ активности које подстичу креативност.

У оквиру области Одговорно живљење, предвиђени су садржаји који оснажују полазнике да одговорно приступе свом здрављу, здрављу своје породице и околине и на тај начин директно развијају **здравствене компетенције** полазника, а индиректно утичу на развој **еколошке компетенције**.

Својим садржајима и активностима, модул Основне животне вештине доприноси развоју осталих општих исхода/међупредметних компетенција.

Језичка, математичка и дигитална писменост се развијају адекватним и функционалним избором садржаја и начинима реализације садржаја у оквиру овог модула. Пример индиректног утицаја овог модула на развој писмености јесте оспособљавање полазника за налажење разноврсних информација помоћу свих савремених средстава комуникације.

С обзиром на то да се овај модул реализује кроз многобројне и разноврсне активности и начине који могу допринети учењу учења, а посебно у оквиру теме Предузетништва, бројене су могућности његовог доприноса развоју компетенције **управљања сопственим учењем**.

ИСХОДИ НАСТАВЕ И УЧЕЊА МОДУЛА

У избору и дефинисању исхода пошло се од различитих животних улога одраслог и његове потребе да адекватно одговори на изазове и захтеве које одређене улоге пред њега постављају. Породица, рад, социјална средина и лични развој су примарна подручја у којима се остварују улоге и активности одраслих. Исходи модула су усмерени ка повећању квалитета живота у свим наведеним доменима.

У оквиру теме *Здравље*, реализација садржаја је у највећој мери усмерена на то да:

- **полазник препознаје и примењује основне принципе здравог начина живота и заштите здравља (превенције, контроле, вакцинације, лична и колективна хигијена, правилна исхрана).**

С обзиром на специфичности популације полазника, неопходно је утицати на схватање важности доброг здравља и начина унапређења сопственог здравља и здравље своје породице. Како већина полазника нема навику да редовно одлази код лекара и испуњава „здравствене обавезе“ ни према себи ни према својој породици, кроз реализацију ове теме полазници ће разумети важност обавезних вакцинација и превентивних прегледа. Као важан услов доброг здравља полазници ће препознати и одржавање личне и колективне хигијене, као и правилну исхрану.

Како је реч о одраслим полазницима који су или пред заснивањем породице, или већ имају засновану породицу, значајан исход у реализацији овог програма јесте **препознавање и идентификовање карактеристика здраве породице**, односно полазници ће моћи да препознају карактеристике породичне функционалности, односно дисфункционалности и да схвате да је породица здрава управо када зна и може да се суочи са проблемом и изналази начине за његово решавање, што је темељ њеног развоја и напредовања.

Група исхода у оквиру теме *Животне ситуације*, указује да ће полазници бити оспособљени да адекватно одговоре на неке од задатака и изазова савременог друштва. Након реализације планираних садржаја, полазници **ће моћи да се сналазе на основу мапе/плана града и да је адекватно користе, затим да пронађу разне неопходне информације и користе савремене апарате**: банкомате, аутомате за паркирање, апарате за пића итд.

Препознавање значаја поседовања неопходних личних докумената и познавање врсте личних докумената и поступака њиховог добијања су исходи које је могуће остварити само на личним „живим“ примерима и анализом ситуација у којима су били сами полазници. Настава предузетништва је релевантна за разне животне улоге полазника, укључујући улоге у раду, друштвеном и приватном животу. На крају првог циклуса очекује се да полазници покажу

позитиван став по питању могућности које су им на располагању за унапређивање квалитета живота и мотивацију да предузму одговарајуће акције како би исте искористили.

Настава предузетништва у првом циклусу базира се на следећим принципима:

- Изградња и одржавање позитивне слике о себи,
- Разумевање, правилно деловање и управљање процесом напредовања у животу,
- Позитиван став према променама и напредовању током живота,
- Доношење одлука које воде побољшању,
- Разумевање променљиве природе живота/ рада.

Развој ставова односно особина које особу чине предузимљивом је у основи свих исхода учења предузетништва у првом циклусу. Развој креативности, иновативности, иницијативности, самопоуздања и упорности, оспособљавање полазника за решавање проблема, формулисање циљева и доношење одлука треба да буде основ за спровођење свих наставних садржаја. Појединачне активности треба осмишљавати на начин да инкорпорирају већи број садржаја. Такође, спровођењем једне активности, наставник може да реализује више садржаја из једне или више тема.

Наставним активностима у којима су обрађени садржаји који се односе на *Управљање личним потенцијалима и могућностима, Критичко размишљање и решавање проблема у породици, суседству и локалној средини, Креативност, иницијативност и иновативност* оствариће се следећи исходи: **(1) унапређивање капацитета за остваривање животних улога, (2) идентификовање сопствених могућности, склоности и интересовања за бављење одређеним пословима, (3) сачињавање планова за своју личну и радну будућност, 4) уочавање проблема, трагање за решењем и предузимање акције и (5) критичко процењивање једноставног свакодневног проблема и сопствене улоге у његовом решавању.**

Активности треба равноправно да третирају различите сегменте породичног, микро и макро окружења и да буду базиране на познатим ситуацијама и искуству полазника.

За успешно достизање свих исхода учења предвиђених за први циклус наставе модула *Основне животне вештине*, од кључног је значаја да полазници активно учествују у наставном процесу, као и у процесу евалуације постигнутих резултата.

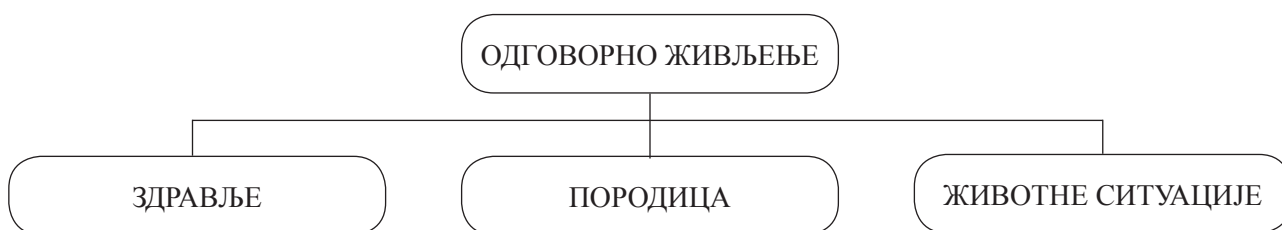
ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА МОДУЛА

Структуру модула *Основне животне вештине* чине три области са низом модуларних тема и јединица. То су следеће области: одговорно живљење, грађанско образовање и предузетништво.

Табеларни приказ области		
Област 1. ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ	Област 2. ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ	Област 3. ПРЕДУЗЕТНИШТВО

ОБЛАСТ 1. ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ

Шематски приказ тема у оквиру области

ОБЛАСТ 1. ТЕМА 1: ЗДРАВЉЕ

Циљ тематске целине *Здравље* јесте да полазници препознају и примењују основне принципе здравог начина живота и заштите здравља.

Како је реч о теми која захтева знања из области медицине, улога наставника у реализацији ове теме, првенствено је да обезбеди сарадњу са Домом здравља. У остваривању садржаја у оквиру ове теме, неопходно је учешће: медицинске сестре, педијатра или педијатријске сестре, лекара опште праксе, стоматолога и гинеколога. Уколико постоји могућност, полазнике би требало организовано повести у посету Дому здравља или амбуланти, како би се упознали са радом ових здравствених институција. Искуство показује да највећи број полазника не посећује здравствене институције.

С обзиром да је један од основних принципа заштите здравља превенција, неопходно је обезбедити да о значају и начинима превенције говоре лекар или медицинска сестра. Неопходно је подићи свест полазника о важности редовног одласка лекару. Не мање важна је и превенција болести зуба и указивање на важност одржавања хигијене и здравља усне дупље за целокупно здравље човека.

Када је реч о превентиви, посебно се мора обратити пажња на редовне вакцинације и контроле деце. Улога педијатријске сестре или педијатра, али и наставника је да полазника увере у неопходност редовне вакцинације деце, као и њихове редовне здравствене контроле.

Како је наша земља међу водећим земљама у Европи по броју жена са карциномом грлића материце и с обзиром на специфичности полазника, веома је важно ангажовање гинеколога. Он ће указати на важност редовних гинеколошких контрола и подстаћи полазнике да воде рачуна о свом здрављу. Било би јако корисно да наставник са гинекологом организује преглед полазница. Препознавање значаја личне и колективне хигијене је исход у чијем остваривању, поред наставника, може да учествује било који здравствени радник.

Циљ активности у оквиру радионица које се баве концептом здравља јесте подизање свести о значају здравља и препознавање везе која постоји између ризичног понашања и нарушавања

здравља. Овим активностима треба мотивисати полазнике да стицањем знања и развојем најразличитијих вештина сачувају своје здравље. Следеће радионице су пример за реализацију ове теме.

Радионица: Шта значи добро здравље

Циљ: указати полазницима да добро здравље има различито значење за различите људе, као и да схвате дефиницију здравља

Активност 1. Шта за мене значи бити здрав

Наставник води полазнике кроз процедуру попуњавања упитника. Прво наставник прочита све тврдње из упитника. Затим тражи да полазници протумаче сваку тврдњу посебно. Када се све тврдње образложе, онда се захтева од полазника да ураде први корак.

Полазници добијају упитник који треба да попуне. Тако ће полазници вежбати читање са препознавањем и рад на тексту као и избор одређених тврдњи из понуђеног текста. У оквиру овог задатка полазници се баве и рангирањем. Користећи бројеве и њихово значење, полазници обележавају тврдње. Наставник сваком полазнику показује шта значи рангирање по важности и помаже му да изврши рангирање. Ову активност треба прилагодити полазницима и њиховим нивоима писмености. Полазници се могу поделити у мање групе, тако да у свакој групи буде по један полазник који добро чита и који ће осталим полазницима бити од помоћи.

IO1.T1.1.

Упитник

Упутство:

Први корак: у колони 1 знаком + означити све тврдње које су по вашем мишљењу битне за здравље. Затим у колони 2, поново знаком +, од изабраних тврдњи издвојите 6 за које мислите да су најзначајније. У колону 3 треба да упишете бројеве од 1 до 6 тако што ће се тврдње рангирати по важности од 1 до 6 (1 – најмање значајна, 6 – највише значајна).

Ред. број	Тврдња	Колона 1	Колона 2	Колона 3
1	Задовољство да се буде са породицом			
2	Доживети старост			
3	Осећати се срећним			
4	Имати посао			
5	Врло ретко узимати лекове			
6	Имати идеалну тежину за своју висину			
7	Редовно вежбати, рекреирати се			
8	Имати унутрашњи мир			
9	Не пушити			
10	Немати било коју озбиљну болест			
11	Не преувеличавати проблеме			
12	Бити способан да се адаптираш на велике промене у животу			
13	Не пити уопште или бити веома умерен у томе			
14	Уживати у учењу, у послу			
15	Осећати да сви делови тела добро функционишу			
16	Хранити се правилно			
17	Имати добре пријатеље и неговати добре односе са људима			

Након попуњавања упитника и рангирања тврдњи, један полазник бележи на табели која је на пану (наставник треба да припреми пано) вредности и сабира која је тврдња добила највећи број поена, тј коју група полазника види као најзначајнију и како доживљавају здравље.

Активност 2. Димензије и дефиниција здравља

Наставник објашњава да здравље није само медицински феномен, да је више од не бити болестан и да има бројне димензије. На табли исписује 5 димензија здравља:

1. Физичко здравље
2. Ментално здравље
3. Социјално здравље
4. Емоционално здравље
5. Духовно здравље

Полазници сада дефинишу за сваку тврдњу, од 6 које је група издвојила као најзначајније у претходном задатку, којој од наведених димензија здравља припада и наставник уписује број те тврдње поред димензије на табли. Тако се добија увид шта полазници схватају као важно у разумевању здравља и да ли на неку димензију нису обратили довољно пажње.

Наставник завршава радионицу реченицом која представља доста дугу дефиницију здравља Светске здравствене организације: *Здравље је стање потпуног физичког, психичког и социјалног благостања, а не само одсуство болести и неспособности.*

Радионица: Шта све утиче на здравље

Циљ: указати полазницима на озбиљност појединих ризика по здравље и да препознају властита ризична понашања за нарушавање здравља

Активност 1. Ризици који највише угрожавају здравље

Ову активност наставник реализује по моделу *активности* – Шта за мене значи бити здрав. Уједно ова активност служи за проверу колико су полазници оспособњени да обаве рангирање. У овој активности полазницима се даје листа најразличитијих ризика по здравље. Наведени ризици су оквир, модел по коме наставник у зависности од карактеристика одређене групе полазника, треба да прошири и адаптира листу:

IO1.T1.2.

Табела: Ризикометар

Оцена	Тврдња
	Пити превише
	Вожња под утицајем алкохола
	Пливање под утицајем алкохола
	Сексуални однос без употребе кондома
	Користити лепак
	Дрогирање истим шприцем
	Пушење
	Забава, игра са пиштољима или експлозивом
	Туча
	Вожња мотором без кациге
	Невезивање појаса у колима
	Пливати сам

Полазници на табели треба да оцене сваку тврдњу оценом од 1 до 3 по степену опасности (1 – најмање опасно, 3 – највише опасно).

На основу добијених оцена наставник коментарише колико је таквих понашања у животу и колико смо свесни њихове опасности по наше здравље.

Активност 2. Шта све утиче на моје здравље

Кроз *brainstorming* технику полазници дају одговор на питање: Шта све утиче на моје здравље?

Наставник на табли уписује одговоре у једну од три колоне:

- Фактори који одређују здравље, а везани су непосредно за индивидуу
- Фактори који делују на индивидуу, а долазе из блиске социјалне и физичке средине
- Фактори који делују на здравље из шире социјалне, физичке и друге околине

Наставник у интеграцији коментарише овако разврстане факторе и важност њиховог препознавања.

ОБЛАСТ 1. ТЕМА 2: ПОРОДИЦА

У оквиру модула Основне животне вештине, полазници треба да науче да препознају и идентификују карактеристике здраве породице. Такође, треба да разумеју важност препознавања нефункционалности у породици, односно проблема у којима се породица може наћи, уз експлицитну поруку да здрава породица није породица без проблема, већ она породица која зна и може да се суочи са проблемом, што представља темељан елемент раста и развоја породице. Како би се постигли жељени исходи следе примери две радионице које, као такве, треба реализовати, а након њихове реализације наставник може да осмисли додатне активности у зависности од потреба одређене групе полазника.

За реализацију ове теме наставник треба да користи приручник „Школа за родитеље“.

Радионица: Моја породица – снаге и слабости

У уводној радионици полазници треба да разумеју суштину породичног живота и основне породичне снаге и могуће слабости своје породице.

Активност 1. Породица је...

Наставник позове полазнике да доврше започету реченицу „Породица је . . . ” на папирима. Сви полазници читају своје одговоре, а наставник подстиче размену указујући на различита разумевања породице.

У *интеграцији*, наставник треба да истакне битне елементе у дефинисању породичног система:

- Породица као специфична група коју везују сродничке релације, блискост и интимност међу члановима, вечност и нераскидивост породичних веза
- Појам нуклеарне и проширене породице
- Брачна заједница без деце као породица
- Основне функције породице: биолошко-репродуктивна, социјализацијско-васпитна, економска, заштитна.

Активност 2. Предности породичног живота

Полазници се поделе на две групе. Једна група има задатак да попише на паноу све предности и вредности породичног живота. Друга група има задатак да напише на паноу тешкоће, слабости и ограничења породичног живота.

Известилац сваке групе треба да прочита и објасни написане тврдње. Затим групе замењују улоге и допуњавају листу „супротне“ стране.

Може се вршити превођење предности у недостатке и обрнуто, уколико наставник процени да је могуће ово реализовати.

Цела група гласа за основну предност и основни недостатак.

У *интеграцији* наставник истиче основне импликације о снагама породице: заједништво, лојалност и приврженост чланова, блискост и интимност, узајамна подршка и подстицање индивидуалног развоја свих чланова породице. Полазници се упућују на препознавање властитих породичних снага са наглашавањем да су породичне снаге темељ развоја и активирања адаптивних потенцијала породице у ситуацијама кризе.

Радионица: Обичне породице – функционални и дисфункционални породични обрасци

Уводна активност: Карактеристике здраве породице

У уводу радионице наставник започиње са релативношћу критеријума функционалности породичног живота. Затим упућује полазнике у карактеристике здраве, функционалне породице, као и карактеристике дисфункционалне породице, помоћу панорама који ће направити.

IO1.T2.1.

Здрава породица

Дисфункционална породица

✓ Јасне границе међу генерацијама, породице према спољњој средини и између деце и родитеља ✓ Прихватају се и у уиважавају индивидуалне разлике између чланова породице ✓ Постављене су јасне границе у односима према породицама порекла ✓ Комуникација је јасна, а неслагање се отворено испољава ✓ Развијена вештина договарања ✓ У односима преовладава радост и топлина, хумор је присутан ✓ Правила и ред си свима познати, стабилни али не крути ✓ Родитљи имају заједничке ставове у васпитавању деце ✓ Адекватно реаговање на одрастање и осамостаљивање деце, губитке и смрт блиских особа ✓ Вредности у породици су у складу са вредностима у друштвеној средини	▪ Поремећене границе између родитеља и деце ▪ Хаотична организација породичног живота ▪ Нејасне комуникације и одсуство вештине договарања ▪ Неприхватање деце као одраслих и самосталних људи ▪ Недостатак заједништва, сагласности по битним питањима, емоционална неповезаност ▪ Недостатак подршке, солидарности и сарадње, превласт негативних осећања ▪ Присутни савези двоје против трећег ▪ Моћ у породици је неадекватно расподељена
--	---

Активност 1. Све је пошло наопачке

Наставник треба да одабере 6 полазника који добијају задатак да представе породицу: отац, мајка, осмогодишња ћерка, шеснаестогодишњи син, баба и деда). Породица треба да изабере куда ће ићи на годишњи одмор. При томе добијају инструкцију да покушају да одиграју све супротно од онога како би то било у породици која има већину наведених одлика функционалности. Сви имају непомирљиво различита решења како и куда на море и сви су незадовољни. Отац подржава предлог своје мајке да она иде са унуцима на море у кућу комшинице, мајка хоће да

иду њих четворо (ужа породица), син хоће сам са својим друштвом, ћерка подржава мамин предлог, деда ћути. Када дође до кулминације неслагања, одигравање се прекида.

Остали добијају задатак да прате и покушају да издвоје дисфункционално у понашању породице.

Током дискусије, група активно учествује у изношењу уочених дисфункционалних образаца у одиграној сцени. Анализира се које дисфункционалности постоје у одиграној сцени породичног живота а које су пописане на пану.

Породица је здрава када зна и може да се суочи са проблемом, што представља темељан елемент раста и развоја у процесу у коме се превазилазе све очекиване и неочекиване кризне и стресне животне ситуације.

ОБЛАСТ 1. ТЕМА 3: ЖИВОТНЕ СИТУАЦИЈЕ

У оквиру овог тематског блока предвиђени су садржаји помоћу којих ће полазници овладати вештинама које су неопходне за сналажење у савременом друштву. Људи су стално изложени техничким иновацијама и потребне су одређене вештине како би се снашли у свакодневном животу.

Овај модул пружа полазницима могућност да овладају најосновнијим вештинама, како би адекватно обављали своје животне улоге и задатке. Као илустрација за важност овладавања овим вештинама може да послужи следећи пример: Полазник треба да извади личну карту. Прво мора да сазна где треба да оде, шта му је потребно од докумената, где може да узме одговарајућа документа, где треба да преда захтев, где треба да уплати таксе. Да би остварио овај наизглед лак задатак, он се суочава са низом тешкоћа: где се налазе релевантне институције, како да сазна шта му је све потребно, наилази на апарате на којима нпр. узима картице са редним бројем... Ова тема има за циљ да оспособи полазнике да адекватно функционишу у сличним ситуацијама.

Овде ће бити приказане неке активности, као примери за реализацију радионице, са одговарајућим активностима, а наставник треба да идентификује које су вештине за сналажење у животним ситуацијама потребне одређеним полазницима.

Неки од примера тих ситуација су коришћење банкомата; коришћење апарата за наплату паркинга; телефонирање путем картице; уплата паркинга помоћу мобилног телефона; коришћење карата у јавном превозу; коришћење апарата за кафу и друга пића. Све ово се налази у непосредном окружењу полазника, а велика је вероватноћа да они не умеју да искористе њихове предности и да за њих представљају непознаницу која делује „несавладиво“.

Препоручује се да се полазницима практично покаже употреба свих ових средстава.

Место у овој теми нашла је и вештина сналажења на мапи града, која ће полазницима у разним ситуацијама олакшати сналажење и омогућити да ефикасније обаве своје обавезе у непознатом граду.

Примери активности за реализацију теме *Животне ситуације*

1. Сналажење и оријентација у простору и времену уз помоћ савремених средстава и симбола
2. Сналажење на мапама
3. Разумевање и читање графикона
4. Извори информисања

IO1.T3.1. IO1.T3.1.

Активност 1. Сналажење и оријентација у простору и времену уз помоћ савремених средстава и симбола

Учесници се поделе у четири групе. Свака група добија листу различитих знакова и симбола чије је разумевање неопходно за адекватно функционисање у савременом друштву. Листе знакова је наставник раније припремио бирајући знакове које сматра да су важни те их полазник мора знати тумачити и разумети. Не мисли се само на саобраћајне знакове (могу поједини од њих), већ на знакове информисања и знакове опасности.

Задатак сваке групе је да пажљиво погледа добијене знакове и симболе и да у предвиђеном простору, испод сваког знака, напише шта тај знак значи. За овај задатак, учесници добијају 15 минута за рад.

Након тога, наставник уз помоћ великог паноя са свим знаковима (који је наставник раније припремио), позива групе да презентују своја решења и на тај начин се проверава да ли су тачно протумачили знакове и симболе.

IO1.T3.2.

Активност 2. Сналажење на мапама

Циљ: оспособљавање полазника да користе мапе, карте и шеме саобраћаја и да схвате принцип њиховог коришћења.

Учесници се поделе у четири групе. Свака група добија мапу града Београда, са шемом градског саобраћаја. Такође, свака група добија задатке које треба да реши уз помоћ добијене мапе града. Задаци које учесници добијају су:

1. Допутовали сте аутобусом у Београд. Стигли сте на главну аутобуску станицу која се налази у непосредној близини железничке станице. Треба да стигнете до Војно-медицинске академије која се налази у Црнотравској улици. Треба да користите градски превоз.
2. Дошли сте у посету пријатељима који живе у улици Николе Ђурковића. ОДАТЛЕ треба да ОДЕТЕ У посету пријатељима који живе у улици Јурија Гагарина, одмах поред кинеског тржног центра. Имате прилику да идете колима, јер су вам пријатељи оставили кола на располагању.
3. Допутовали сте у Београд и стигли сте на главну железничку станицу. Смештени сте у хотелу *Ројал*, у близини Калемегдана. Како бисте стигли пешке а како користећи градски превоз?
4. Управо је завршена утакмица на Стадиону *Црвене звезде*, на општини Савски венац. Треба да одете на Аду Циганлију. Кола сте паркирали у улици Јове Илића. Како ћете доћи до кола, а потом до жељеног места?

Након завршеног решавања задатка, представници сваке групе презентују пред свим учесницима на који начин су стигли до жељеног циља. Остали члнови групе имају задатак да то прате на карти коју имају испред себе.

Након завршених презентација, наставник сумира оно што је речено и износи основне принципе сналажења на мапама, односно читања мапа.

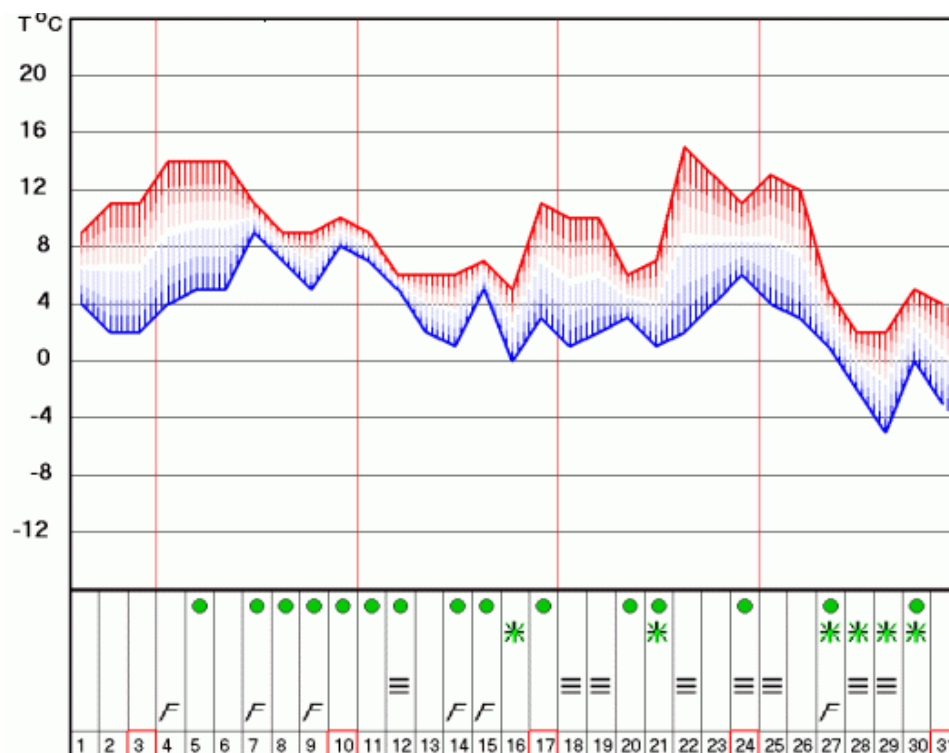
IO1.T3.3.

Активност 3. Разумевање и читање графикана

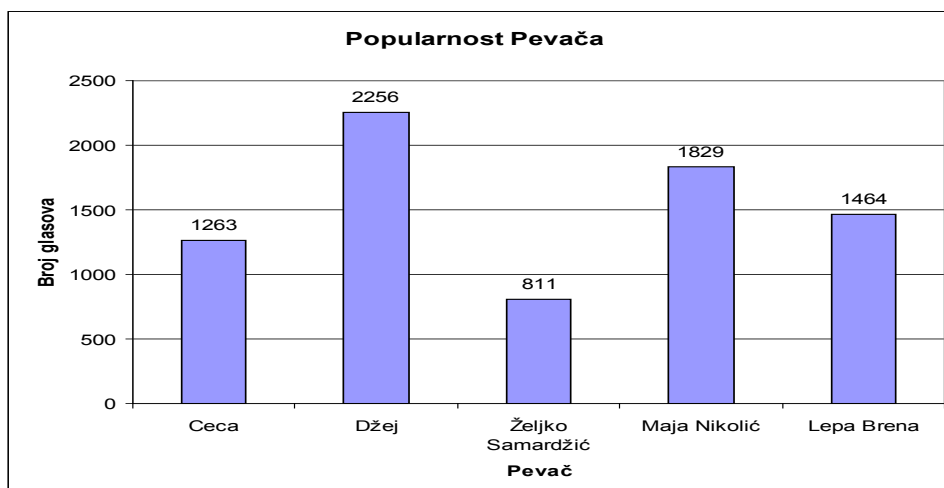
Циљ: оспособљавање полазника за читање и тумачење три основна типа графикана.

Учесници се поделе у парове. Сваки пар добија исти задатак: три „задатка” која треба да реше користећи три различита графикана. .

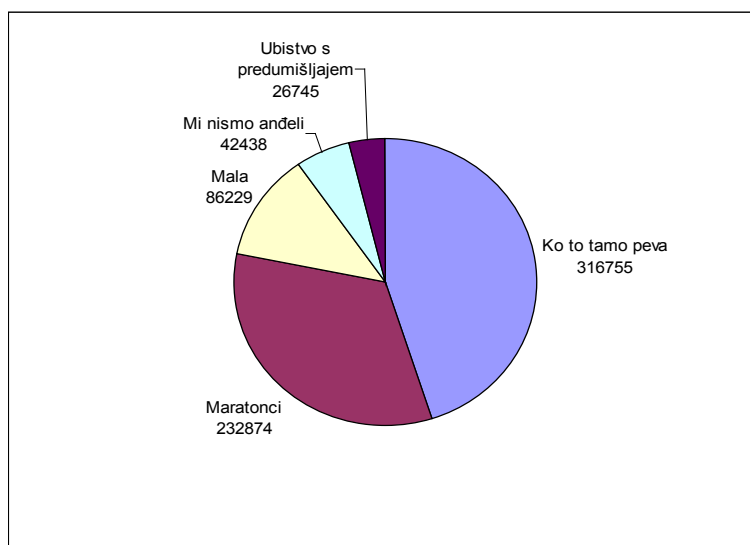
1. Треба да путујете 23.12. и интересује Вас каква је временска прогноза за тај дан. Имате месечну, дугорочну прогнозу. Какво ће време бити?

2. Рађено је истраживање о популарности певача у 2006. години. Како ћете рангирати певаче на основу следећих резултата истраживања?

3. Изашли су резултати анкете о најгледанијим домаћим филмовима протекле три године. Како тумачите ове резултате?

Након решавања задатака група се позива да продискутује „правила” читања графикана. Након завршеног решавања „задатака”, сваки пар презентује осталим члановима групе своје решење.

У зависности од добијених резултата групе, водитељ изводи „правила” читања ова три, основна, типа графикана.

Активност 4. Извори информисања

Упознавање са различитим врстама и изворима информација које су неопходне за функционисање у свакодневном животу започиње вежбом која се одвија у четири мање групе.

Вежба

Сви учесници се поделе у четири групе. Све групе добијају листе са по десет различитих „проблемских ситуација”, једноставних, свакодневних. Од учесника се тражи да нађу одговарајуће изворе информација, у складу са добијеним задацима, и објасне поступак долажења до истих. Свака група треба да пронађе што више различитих извора информација за један задатак. За ову вежбу, учесници имају 15 минута за рад.

Након предвиђеног времена, групе се позивају да презентују свим полазницима решења задатих проблемских ситуација.

I O1.T3.4.

Проблемске ситуације: Желели бисте да гледате филм :”Ми нисмо анђели 3”. Не знате где се даје, нити у које време. Како ћете то сазнати?

1. Планирате да за викенд посетите пријатеља који живи у Нишу. Никада нисте били тамо. Не знате ни да ли је боље ићи аутобусом или возом. Хтели бисте да прођете што јефтиније у путу како би Вам остало више новца за провод. Такође, хтели бисте да стигнете у петак увече, до осам сати, како бисте исто вече могли да изађете. Шта све треба да сазнате и како да прикупите потребне информације?

2. У суботу увече биће емитована додела Оскара. Веома Вас интересује да то погледате, али не знате када и где ће бити пренос. Како ћете то сазнати?
3. Треба да дочекате друга који стиже авионом из Тивта, али не знате у колико сати стиже. Рекао Вам је да креће око десет сати пре подне, али не и када стиже. Нисте га питали за тачно време доласка, јер желите да га изненадите. Треба да одете на аеродром аутобусом, али не знате који аутобус иде до аеродрома. Како ћете сазнати све што Вам је потребно да бисте могли да приредите изненађење најбољем другу?
4. Ви сте на железничкој станици и чекате воз за Бар, кренули сте на море. Воз је требало да буде постављен на шестом колосеку, али га нема. Како можете да откријете о чему се ради, како бисте сазнали када ће и са ког перона Ваш воз кренути?
5. Треба да купите нови телевизор, али немате времена да шетате по граду, разгледате и поредите цене. Како можете сазнати где има јефтинијих телевизора, а да не идете од продавнице до продавнице?
6. Треба да одете у Дом здравља код лекара, али не знате када Ваш лекар ради. Како можете да проверите у које време га можете пронаћи?
7. Вашем пријатељу који не живи у граду је истекла лична карта. Замолио Вас је да проверите шта му је све потребно како би извадио нову личну карту. На који начин ћете сазнати шта му све треба како бисте му јавили на време?
8. Хтели бисте да прочитате једну књигу, али та књига је јако стара и нисте сигурни да ћете је наћи. Како ћете проверити да ли се још продаје и шта ћете урадити ако не можете да је купите?
9. Чули сте да ће у граду бити изложба меда, али не знате када и где. Шта ћете предузети да Вам такав догађај не промакне?

Након размене понуђених решења на нивоу целе групе и понуђених различитих извора информација, наставник на основу презентованог врши анализу и проширује могућности решавања задатих ситуација. Такође, упознаје учеснике са постојањем странице у дневним новинама, на којој се налазе „важни телефони”. Приказивањем једне такве странице, учесници се упознају са њеним коришћењем.

I O1.T1 – T3 – седам прилога: упитник, *ризикометар*, карактеристике два типа породица, сналажење и орјентација у времену и простору уз помоћ средстава и симбола, читање графикана и решавање проблемских ситуација

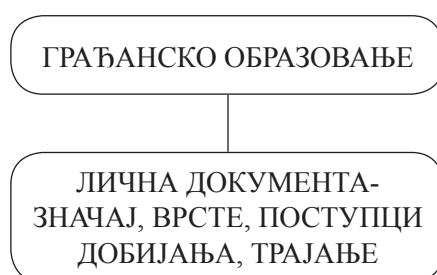

II O1.T1– T3 – сналажење и орјентација у времену и простору уз помоћ средстава и симбола

ОБЛАСТ 2. ГРАЂАНСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Модуларна област *Грађанско образовање* је циљно оријентисана на упознавање полазника са значајем поседовања неопходних личних докумената, са врстама личних докумената и поступцима њиховог добијања. Коришћење примера из живота и праксе полазника, као и упућивање на реалне ситуације са којима се сусрећу, може бити добар оквир за остварење планираног циља. На пример, упознавање са грађанским регистрима, личном документацијом, уверењима и сл., треба да буде праћено управо конкретним примерима – од изгледа, структуре и елемената ових докумената, па до указивања на њихов значај и штете од непоседовања. Веома је важно и упућивање на конкретне службе и instance у нашем друштву и у локалном окружењу полазника, које су везане за остварење његових права и обављање дужности. Препоручује се и посета некој од служби која издаје лична документа.

Шематски приказ тема у оквиру области

ОБЛАСТ 2. ТЕМА 1: ЛИЧНА ДОКУМЕНТА

Препознавање значаја поседовања неопходних личних докумената и увођења у грађанске евиденције; познавање врста личних докумената и поступака њиховог добијања су исходи у оквиру области *Грађанско образовање* који представљају темељ даљег остваривања права полазника као грађана. Задатак наставника је да кроз добро релизоване активности полазнике мотивише, па чак и слободно речено „убеди“ да свако мора да поседује следећа лична документа: извод из матичне књиге рођених, пријаву боравка, уверење о држављанству, личну карту, здравствену књижицу и пасош.

Почетна активност у реализацији ове области

Полазнике поделити у три групе према критеријуму поседовања личних докумената – личне карте, здравствене књижице, пасоша. У првој групи се налазе они полазници који имају сва три наведена документа. Другу групу чине полазници који немају ни један лични документ. Трећа је група полазника који имају неки од наведених личних докумената.

Прва група има задатак да излиста све ситуације у којима су користили сваки од докумената. Друга група треба да излиста све ситуације у којима су имали проблема или нису могли да остваре своје потребе и права због непоседовања личних докумената. Трећа група треба да излиста ситуације у којима су користили документа која поседују, али и ситуације у којима нису могли да остваре своје потребе и жеље јер нису имали адекватан лични документ.

Након тога следи дискусија коју води наставник, а интеграција иде у смеру апострофирања важности поседовања личних докумената.

Поред о наведена три документа, наставник ће објаснити и разговарати и о другим врстама личних докумената, њиховом значају, поступку добијања и трајања.

Прилози који следе треба да олакшају наставнику реализацију теме, а уједно су потребни и полазнику како би лакше извадио лична документа и увидео њихов значај.

ЛИЧНА КАРТА**Прва лична карта**

- Обавезно присуство подносиоца захтева и једног родитеља
- Образац за личну карту
- Уплата за личну карту
- 2 фотографије (не старије од 6 месеци)
- Извод из књиге рођених
- Уверење о држављанству

За лица која касне са подношењем захтева више од 3 месеца, потврда о редовном школовању или изјава 2 сведока: где су живели од пунолетства до данас и зашто касне са подношењем захтева

Замена истекле личне карте:

- 2 фотографије не старије од 6 месеци
- Образац за личну карту
- Уплата за личну карту
- За лица која касне са подношењем захтева више од 3 месеца, потврда радне организације од када су у радном односу или изјава 2 сведока: где су живели од истека личне карте до данас и зашто касне са подношењем захтева
- Лица која су накнадно примљена у држављанство СРЈ, а била су држављани бивших република СФРЈ, морају поднети на увид уверење о држављанству СРЈ

Дупликат изгубљене, украдене или оштећене личне карте:

- 2 фотографије не старије од 6 месеци
- Образац за личну карту
- Уплата за личну карту
- Путна исправа или возачка дозвола (ако је има)
- Лица која су накнадно примљена у држављанство СРЈ, а била су држављани бивших република СФРЈ, морају поднети на увид уверење о држављанству СРЈ

Промена презимена/ имена:

- 2 фотографије не старије од 6 месеци
- Образац за личну карту
- Уплата за личну карту
- Образац за пријаву
- Уплата за пријаву
- Ако се промена врши на основу венчања: Извод из књиге венчаних не старији од 6 месеци
- Ако се промена врши на основу решења општинских органа: Правоснажно решење и нов извод из књиге рођених кроз који је спроведена промена
- Лица која су накнадно примљена у држављанство СРЈ, а била су држављани бивших република СФРЈ морају поднети на увид уверење о држављанству СРЈ

ПАСОШ

Вађење пасоша:

- захтев за вађење пасоша
- уверење о држављанству не старије од 6 месеци
- важећа лична карта
- стару путну исправу, уколико је поседује
- две фотографије
- две уплатнице, једна од 450, друга 190 динара
- захтев се подноси лично
- мушкарци до 27. године војну књижицу на увид.

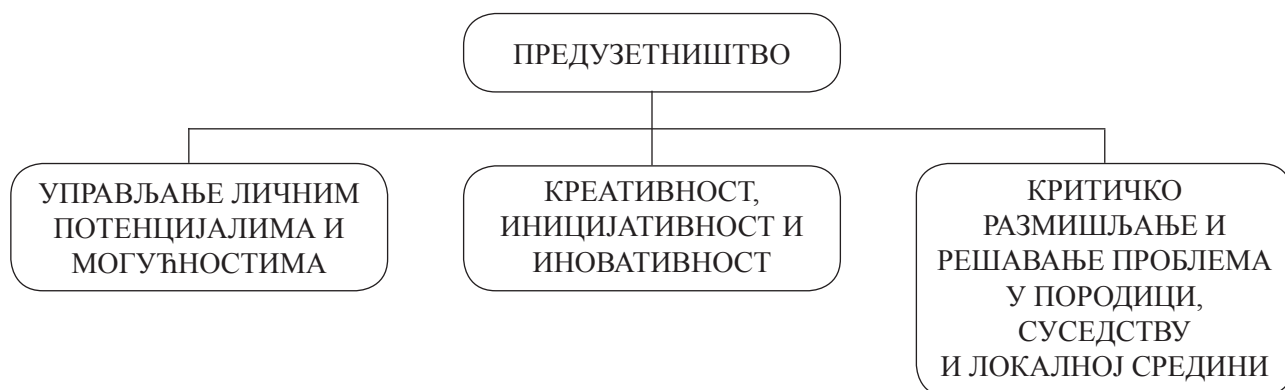
I O2.T1. – лична документа

II O2.T1. – лична документа

ОБЛАСТ 3. ПРЕДУЗЕТНИШТВО

Шематски приказ тема у оквиру области

Тематске целине су структуриране тако да полазника воде кроз три фазе – фазу током које ће полазник да постане свестан чињенице да свако поседује квалитете који могу бити валоризовани, фазу чији резултат треба да буде конкретан план акције, односно осмишљен начин како да најбоље искористи сопствене потенцијале и валоризује квалитете и коначно, фазу током које ће полазник спознати да проактиван став може директно да допринесе побољшању квалитета живота.

ОБЛАСТ 3. ТЕМА 1: УПРАВЉАЊЕ ЛИЧНИМ ПОТЕНЦИЈАЛИМА И МОГУЋНОСТИМА

Шематски приказ садржаја у оквиру теме

Полазећи од чињенице да се на развој предузимљивости може утицати применом одговарајућих техника обуке, ова тема има за циљ изградњу ставова и развој вештина неопходних за успешно идентификовање и управљање личним потенцијалима и могућностима полазника.

Како је предузимљивост уско везана за личне особине појединца, то поједини сегменти ове компетенције могу значајно да допринесу активнијем и конструктивнијем деловању појединца као члана породице и друштвене заједнице. У овом делу приручника ће бити представљене технике, концепти и практични примери активности за реализацију садржаја који ће омогућити мобилизацију и развој особина полазника од важности за управљање личним потенцијалима и могућностима: јачање самопоуздања и храбрости полазника, спознају личних могућности и ограничења, јачање свести полазника о значају одговорности и развој одговорности полазника за своје поступке и животне одлуке. Кључни елементи ове теме су: јачање самосвести полазника, одговорности, самопоуздања, храбрости и упорности.

Самосвест је општа свест полазника о себи, својим потенцијалима и могућностима. Недостатак самосвести може да доведе до помањкања самопоуздања, великог броја стресних ситуација у породичном, микро и макро окружењу и да буде узрок недостатку мотивације да особа предузме кораке за побољшање укупног животног стандарда. *Одговорност* је неопходна особина предузимљиве особе и предуслов је за дугорочно и континуирано остваривање успеха. Одговорна особа боље извршава своје обавезе и остварује квалитетније односе у породичном, микро и макро окружењу. *Самопоуздање* је услов да особа креира квалитетне нове идеје и да их спроведе у реалност. Његова права доза заснива се на реалним способностима човека, а води преузимању ризика и постизању циљева. Здрав ниво самопоуздања подразумева да је особа способна да реално прихвати своје и мане и предности, свесна је своје снаге, али и ограничења, у исто време прихвата себе као вредну особу, безусловно и без обзира на привремене неуспехе. *Храброст* омогућава да се особа успешно носи са тешкоћама и опасностима на путу остваривања својих циљева. Неуспех на том путу не значи да ће храбра особа да одустане од својих намера. Храбра особа је у стању да победи страх и да учини оно што мисли да је исправно и што треба учинити. *Упорност* је способност да се одлучно одржи зацртани облик активности, упркос тешкоћама. Настава предузетништва треба да допринесе развоју свести полазника о томе да упорна особа никада не одустаје и да они што одустају прерано, ретко или никада не остварују успехе.

Реализација садржаја прве теме – *Управљање личним потенцијалима и могућностима* треба да почне разматрањем квалитета и могућности са једне стране, и потреба за побољшањима како би шансе које су на располагању биле искоришћене. У овој фази је полазник, односно његове карактеристике, у центру. Различитим активностима треба наводити и мотивисати полазнике да препознају квалитете које поседују и да исте поставе у контекст реално употребљивих животних околности – професионалних и приватних. Полазници треба да развију правилан однос према одабиру будућег деловања, имајући у виду своје потенцијале и могућности које су им на располагању. Треба да изграде проактиван – „како може” предузетнички став. Од полазника се очекује да имају позитивну визију за себе и своју будућност, да су припремљени да активно учествују у заједници.

У обради прве теме из области *Предузетништва* могуће је користити бројне активности које су у функцији остваривања планираних исхода, а неке (3) од њих препоручујемо овом приликом.

Активност 1. Мапа са благом

Мапа блага је активност која јача мотивацију полазника и развија самопоуздање неопходно за остваривање личних и професионалних циљева. Ова активност може бити реализована на самом почетку првог циклуса, као увод у детаљну анализу потенцијала и могућности полазника. Полазници визуелизирају своје жеље на папиру и праве мапу. Од тога колико јасно и конкретно полазници представе своје жеље на папиру зависи и њихова реална могућност за остваривање тих жеља. Техника спровођења ове активности је једноставна, потребно је да полазници потраже у часописима и каталозима слике које најбоље описују њихове жеље и да исте залепе на папир/пано (наставник припреми часописе, каталоге и друге материјале погодне за ову активност).

Пример тако једне илустрације на паноу би био следећи: особа са осмехом на лицу у средини, а око ње слике и/или натписи који дочаравају здравље, благостање, породичне радости, успех на послу и сл.

Мапа блага означава циљеве и хтења представљене сликама у боји и речима. Важно је за ову активност да полазници имају доживљај као да је циљ остварен у садашњем тренутку. На следећој илустрацији би били приказани примери речи које додатно могу појачати резултате ове активности као нпр. исечци из часописа/каталога – речи богатство, славље, динамика, магија и сл.

Ова активност је мотивационог карактера, јача самопоуздање, помаже полазницима да посматрају ствари из другачијег угла и помаже развоју вештина планирања и презентовања.

Циљеви: јачање самопоуздања кроз помоћ полазницима да размишљају позитивно и да визуелизирају себе односно, своју будућност на позитиван начин

Потребно време: 60 минута

Материјал: Лист папира или празан пано, часописи, каталози, слике, лепак, маказе, оловке, маркери

Опис активности:

1. Наставник описује активност и задаје тему (на пример: „Како видим себе за две године од сада?“)
2. Веома је важно да наставник нагласи да само позитивна размишљања могу бити визуелизирана
3. Полазници претражују доступне материјале (часописе и каталоге), бирају технику израде и индивидуално праве своје мапе са благом
4. Појединачно презентују своје мапе са благом и објашњавају разлоге за укључивање одговарајућих жеља
5. Групна дискусија полазника

Активност 2. Листа обавеза

Активност „Листа обавеза” помаже да полазници развију вештину формулисања циљева и одређивања приоритета, али и да развију самопоуздање и одговорност. Такође, ова активност доприноси побољшању личне продуктивности полазника.

Фактори од којих зависи успешност ове активности су:

- 1) Од полазника треба тражити да, у одређеном временском периоду, свакодневно ажурирају постојећу или праве нову листу обавеза – Полазници уносе у листу која се налази у додатку ове активности (део за полазнике) све активности/обавезе које треба обавити сутрадан (на пример: похађање наставе, чишћење, плаћање рачуна и сл),
- 2) Обавезе треба делити на већи број мањих и једноставних задатака – Полазници треба да прегледају листу обавеза и, уколико су неке написане сувише уопштено, да изделе на једноставније, мање задатке (на пример: уместо генерално сређивање куће, да упишу неколико ставки – кречење гараже, чишћење дворишта, фарбање ограде и др). Овако наведене обавезе делују једноставније за обавити и већа је вероватноћа да ће полазници да изврше задатке,
- 3) Постављање приоритета – За сваку од обавеза, полазник треба да одлучи о нивоу важности обављања и да је, у складу са тим, означи на одговарајући начин (на пример: В – важно, П – пожељно, Х – хитно и најважније и сл). Након што упише ознаку поред сваке од обавеза, полазник треба да размисли о времену које му је на располагању за обављање ових задатака и да исто, у складу са приоритетима, распореди (предност за извршавање треба да имају обавезе од највеће важности).

Листа обавеза може да се користи за обавезе у породичном, микро и макро окружењу и за професионалне обавезе. Полазници ће научити како да планирају своје слободно време или време на послу, како да поставе циљеве и ефикасно их остваре. У исто време, ова активност помаже да сагледају обавезе у породичном окружењу и унапреде бригу о себи, члановима породице и шире заједнице. Кроз ову активност ће полазници уочити да постоје обавезе које они могу успешно да обаве и што их може додатно мотивисати за доношење крупних, животних одлука. Охрабриће иницијативност полазника, као резултат успешног спровођења написаних/преузетих обавеза.

Циљеви: оспособљавање полазника да формулишу циљеве и поставе приоритете; побољшање ефикасности полазника у извршавању истих; развој самопоуздања полазника и јачање мотивације за преузимање већих обавеза у породичном, макро и микро окружењу

Потребно време: 30 минута

Материјал: радни лист *Листа обавеза* и оловка

Опис активности:

- 1) Наставник описује активност и пропозиције за сачињавање листе обавеза;
- 2) Дели полазницима примерак радног листа и даје задатак да, у складу са пропозицијама, сачине листу обавеза за сутрадан;
- 3) Након што полазници сачине листе обавеза, један или више полазника презентује своју листу, аргументујући одлуку за додељивање одговарајућег приоритета и начин како ће расположиво време бити алоцирано;
- 4) Полазници постављају питања и дају предлоге за побољшање листе у смислу приоритета и времена за извршавање задатака;
- 5) Полазник уноси предлоге у листу обавеза и сачињава нову, унапређену верзију, која осталим учесницима служи као модел.

Након што је активност реализована у учионици и полазници добили инструкције како да сачине листу обавеза, одреде приоритете и планирају време за извршавање задатака, ову активност треба реализовати кроз домаћи задатак за полазнике током трајања првог циклуса. Полазници могу да сачине портфолио листа обавеза, водећи евиденцију о успешности обављања задатака. Осим за реализацију садржаја из првог циклуса, активност Листа обавеза може бити примењена при реализацији садржаја из другог циклуса који се односе на планирање и спровођење одређеног пројекта/догађаја.

I O3.T1.1.

Листа обавеза за сутра

Ред. бр.	Назив и опис обавезе	Приоритет	Обављено да/не	Напомена

Активност 3: Којим путем ићи?

За спровођење ове активности се користи SWOT анализа, квалитативна метода која кроз четири димензије указује на снаге, слабости, шансе и опасности за одређену појаву или ситуацију. SWOT анализа представља акроним енглеских речи:

S - *Strenghts* → снаге

W - *Weaknesses* → слабости

O - *Opportunities* → шансе

T - *Threats* → опасности (претње)

SWOT анализа је моћна техника за идентификовање јаких страна, слабости, шанси и опасности и треба је реализовати како би полазници, на основу ове четири димензије, могли да формулишу циљеве и направе план акције за побољшања на приватном и професионалном плану. Активност може бити реализована за идентификовање потенцијала и могућности у свим сегментима живота и појединачно за одабир посла којим полазник жели да се бави, унапређење услова живота, места становања и др.

SWOT анализа је стара техника која може бити употребљена за анализу сваке животне ситуације, избора које полазници треба да направе, одлуке које треба да донесу. Активност нуди могућност различитог прилагођавања потребама свих наставних садржаја Управљање личним потенцијалима и могућностима и доприноси достизању следећих исхода учења:

- Идентификује своје могућности, склоности и интересовања за бављење одређеним пословима
- Сачињава планове за своју личну и радну будућност

Интерни фактори - фактори на које полазници могу да утичу

S - *снаге (енг. strengths)* - у зависности од поља које је подвргнуто анализи, циља или конкретног проблема, означава снагу и интерне потенцијале. Важно је да полазници буду реални при процени снага, јер ће само на тај начин подаци које добију анализом бити од користи за укупну процену могућности.

W - *слабости (енг. weaknesses)* - Ове карактеристике указују на све оно што се не ради добро и што захтева побољшања. И овде је важно да полазници реално процене слабости и да избегавају ситуације да превиде области које захтевају побољшање. Кључна корист од ове димензије анализе је да полазници идентификују слабе стране и осмисле план за њихово побољшање и постепено елиминисање.

Спољашњи фактори - фактори на које полазници мало или ни мало не могу да утичу

O - *шансе (енг. opportunities)* - Анализа спољашњих фактора – околине указује на шансе и могућности које треба искористити у циљу лакшег остваривања циља (проблема) који је предмет анализе.

T – *опасности/претње (енг. threats)* - Промене у околини које представљају опасност остваривања циља, решавању проблема или постизању напретка.

Циљеви: активност помаже полазницима развој вештина формулисања циљева и конкретног плана акције за њихово остваривање, односно начина како да полазници најбоље искористе потенцијале и валоризују квалитете.

Потребно време: 60 минута

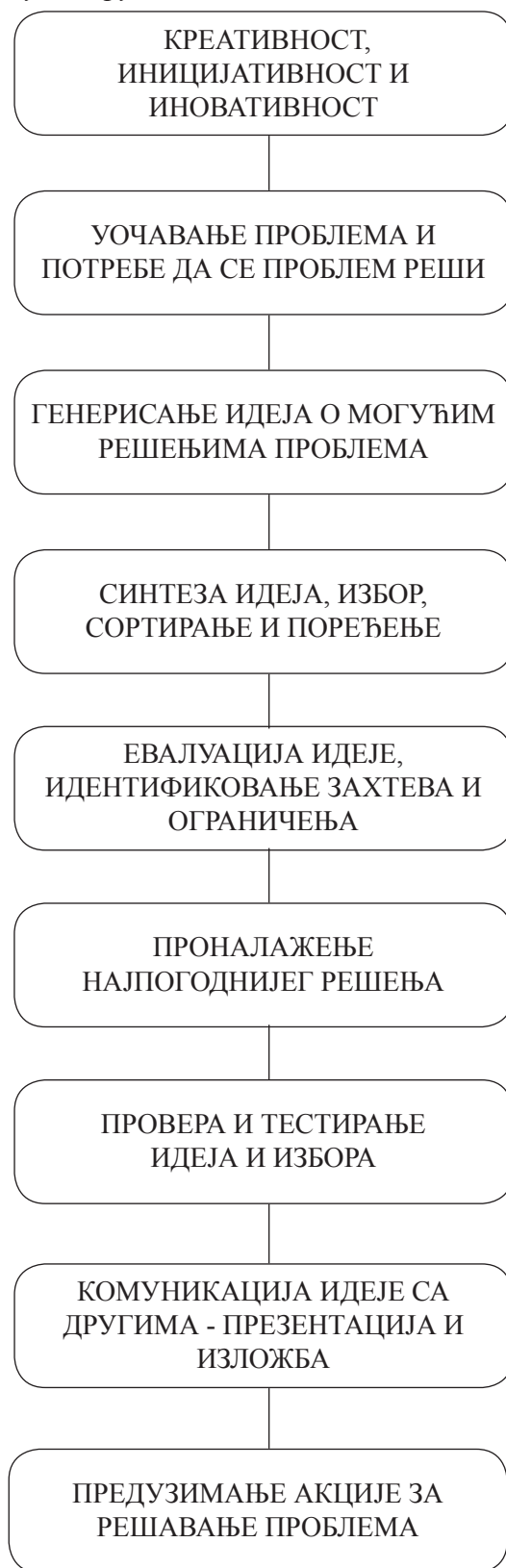
Материјал: 'Flip Chart' папир (уколико није доступан, може бити употребљена школска табла), маркери

Опис активности:

- 1) Наставник представља активност, објашњава сврху и пропозиције
- 2) Путем дискусије са полазницима у вези са њиховим интересовањима, наставник идентификује једну једноставну област, одређени циљ или проблем из домена свакодневног живота који је познат, близак и заједнички за све полазнике, да буде предмет SWOT анализе.
- 3) Исписује назив предмета анализе на табли, а остатак расположивог простора дели на 4 дела (снаге, слабости, шансе и опасности). Од полазника тражи да процене интерне и спољашње факторе који су од важности за предмет анализе. Полазницима треба да буду реални код описивања јаких и слабих страна. На постављена питања треба да одговарају јасно и конкретно, одговори треба да буду кратки и једноставни. На 'Flip Chart' папиру (или школској табли) наставник у одговарајућа поља уписује одговоре које полазници дају о јаким и slabим странама, шансама и опасностима
- 4) Након што су изнели своје аргументе за сваку од четири димензије анализе, путем групне дискусије и уз помоћ наставника, полазници упоређују одговоре који се односе на снаге и шансе са одговорима који се односе на слабости и опасности и дају предлоге активности које ће допринети остваривању идентификованог циља, односно решавању проблема који је предмет анализе.

ОБЛАСТ 3. ТЕМА 2: КРЕАТИВНОСТ, ИНИЦИЈАТИВНОСТ И ИНОВАТИВНОСТ

Шематски приказ садржаја у оквиру теме

Предузимљива особа се разликује од осталих по својим идејама и начину како те идеје спроводи у дело. Стога је развој креативности важан сегмент у развоју предузимљивости. Ова корисна особина омогућава појединцу да идентификује иновативна решења за велики број свакодневних ситуација и перманентно унапређује свој приватни и професионални живот. У овом делу приручника су представљене технике, концепти и практични примери активности које подстичу креативност, иницијативност и иновативност полазника, помажу превазилажење стереотипног начина размишљања и јачају капацитет полазника за решавање проблема у породичном, макро и микро окружењу.

Креативност је процес стварања нових идеја и концепција, или нових веза између постојећих идеја и концепција. Креативност је појам који се користи за означавање мисаоних процеса који-ма се долази до решења, идеја, уметничких облика, теорија или производа који су јединствени и нови. Ти нови производи, идеје, решења и др, настали креативним процесом, требали би боље, успешније и рационалније удовољавати потребама од раније постојећих решења.

Иновативност је процес примењивања креативних идеја у одређеном контексту. Креативност и иновативност су процеси који укључују имагинацију, менталну флексибилност и моћ опажања. На иновативност се често гледа као на напреднији степен у односу на креативност, на облик надградње над креативношћу, па је стога развој креативности услов да особа буде иновативна.

Иницијатива је способност да се развију активности или пројекти, поверење и уверење да је у реду то урадити, чак и ако постоји ризик неуспеха или грешака. Базичне врлине или вештине које су укључене у иницијативу су осећање сврхе и усмереност, способност доношења одлука, сарађивање са другима и вођење других, способност да се дефинише лично усмерење и циљеви, способност да се предузме иницијатива и прикладни ризици. Зрелост личности и здрав развој иницијативе доводе до тога да особа јасно зна шта хоће.

У оквиру *Предузетништва* као модуларне области креативност је третирана као процес развоја идеја које су вредне и оригиналне, а иновације као процес имплементације нових идеја. У контексту образовања одраслих, пажњу треба посветити искоришћавању и јачању постојећих креативних потенцијала, иницијативности и иновативности полазника. Од полазника се очекује да правилно резонују, постављају питања и учествују у дискусијама, изразе способност за решавање проблема, да су у стању да креирају, комуницирају и преносе идеје јасно и самоуверено. Као резултат успешног релизовања ових садржаја, полазник треба да оснажи ове особине и да буде способан за примену у конкретним контекстима. Собзиром да први циклус доминантно третира потенцијале полазника и могућности за њихово искоришћавање, резултат успешног спровођења ових садржаја треба да буде конкретан план акције, односно осмишљен начин како да полазник најбоље искористи сопствене потенцијале и валоризује квалитете.

Активност 1: Уклони дрво да би видео шуму

Ова препоручена активност на занимљив и забаван начин води полазника ка превазилажењу стереотипног начина размишљања, ка продуковању оригиналних идеја и јачању њихових креативних потенцијала.

Циљеви: развија креативност полазника, оспособљава полазнике да истраже различите ситуације или проблеме, помаже да полазници науче да сагледавају ствари објективно, из више углова и помаже креативни процес решавања проблема

Број учесника: нема ограничења

Потребно време: 60 минута

Материјал: папир, оловке

Опис активности:

- 1) Наставник исписује на табли листу од десетак речи, на пример: паметан, брз, ноћ и сл. Организује мождану олују тражећи од полазника да за сваку исписану реч изнесу реч супротног значења (глуп, спор, дан). Полазници ће се сетити очигледних, рутинских примера. Наставник треба да подстакне креативност полазника тражећи да, осим очигледних речи, изнесу још примера речи супротног значења, бар 5 за сваку исписану реч на табли (ноћ: дан, сунце, будан, ведро; паметан: глупо, запуштено). За ову активност треба издвојити највише 15 минута, како би полазници остали свежи и фокусирани;
- 2) Путем групне дискусије наставник подстиче полазнике да изнесу примере свакодневних проблема са којима се суочавају. Издваја један пример проблема и исписује га на табли. Изјава о проблему треба да буде написана јасно и једноставно, како би полазници без потешкоћа могли да разумеју његову суштину и осмисле нове и не-рутинске идеје за његово решавање;
- 3) Показује слику десно и тражи да полазници појединачно напишу оно што виде. Међу описима се могу наћи: три обојена облика, зелени круг са дијагоналном линијом, жути облак и сл. Неки полазници ће са више креативности приступити овој активности, па ће видети брадато лице или облачан дан. Наставник треба да уважи све одписе које полазници дају, јер нема погрешног и тачног одговора - сврха активности је да полазници сагледају ствари на нов начин. Након првог круга, наставник тражи од полазника да поново погледају фигуре на слици десно и покушају да их опишу другачије;
- 4) Наставник сада тражи од полазника да се фокусирају на изјаву о проблему исписану на табли и покушају да га опишу на другачији начин. Како би им олакшао, наставник предлаже да замисле да проблем описују особи која не познаје његову природу и није упућена у детаље.
- 5) Након што су полазници изнели различите описе датог проблема, путем групне дискусије дају различите предлоге за његово решавање. Наставник охрабрује полазнике да дати проблем сагледају из више углова и да дају нове, креативне предлоге за његово решавање.

Активност 2: Замена идентитета

Циљеви: кроз повезивање садржаја друге и треће теме предузетништва за први циклус, директно доприноси достизању исхода: 1) уочава проблем, трага за решењем и предузима акцију и 2) критички процењује једноставан свакодневни проблем и сопствену улогу у његовом решавању

Број учесника: 25

Потребно време: 60 минута, од чега 15 минута за прву, 30 минута за другу и 15 минута за трећу активност

Материјал: папир, оловке, кутија, коверте

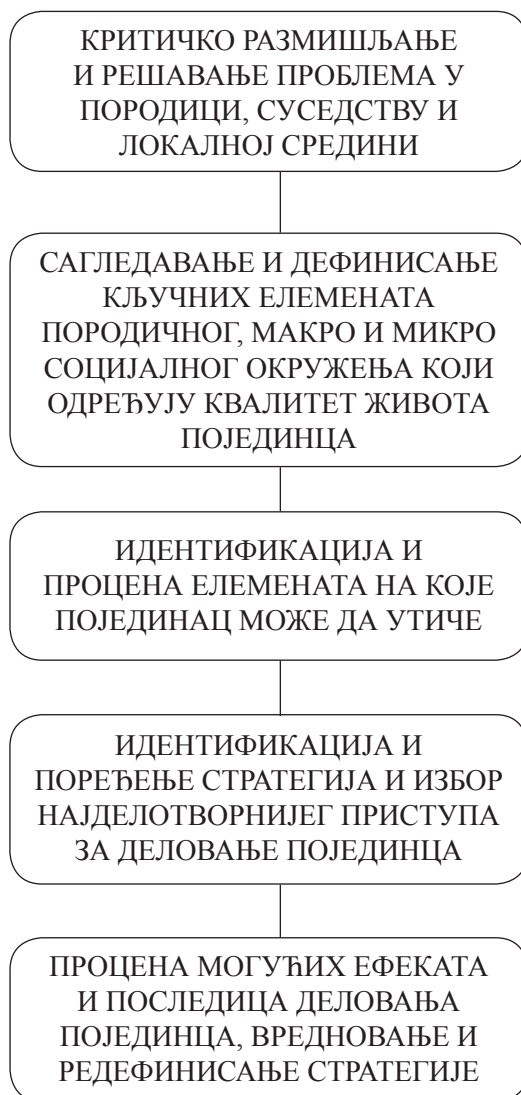
Опис активности:

1. Наставник упознаје полазнике са садржајем и начином реализације активности. Од полазника тражи да идентификују један свакодневни проблем за који сматрају да својим деловањем могу допринети његовом решавању. Полазници уписују проблем на комаду папира и непотписан стављају у коверту коју убацују у кутију. Сваки полазник узима из кутије по једну коверту. Након што су сви полазници добили коверте, наглас читају проблем који је записан на папиру.
2. Полазници формирају групе на основу сродности проблема (проблем са запошљавањем, недостатком новца, мањком стамбеног простора и сл). Свака група има задатак да заједничким радом осмисли могуће решење за дати проблем/групу проблема путем следећих подактивности:

- генерисање идеја о могућим решењима проблема;
 - евалуација идеје, идентификовање захтева и ограничења;
 - синтеза идеја, избор, сортирање и поређење;
 - проналажење најпогоднијег решења.
3. Представници група презентују најпогодније решење за проблем/групу проблема којим су се бавили. Полазници имају могућност да коментаришу, постављају питања и дају предлоге за унапређење предлога за решавање проблема.

ОБЛАСТ 3. ТЕМА 3: КРИТИЧКО РАЗМИШЉАЊЕ И РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА У ПОРОДИЦИ, СУСЕДСТВУ И ЛОКАЛНОЈ СРЕДИНИ

Шематски приказ садржаја у оквиру теме

Предузимљиви људи знају како да реше проблем. Труде се да пронађу нове начине за суочавање са свакодневним изазовима и ситуацијама и да унапреде све оно на чему раде у шта су укључени. Често су у ситуацији када треба донети неку одлуку. Понекад те одлуке треба донети брзо и без пуно разматрања. Имајући ово у виду, лако је разумети везу између вештине решавања проблема и особина које красе предузимљиву особу. Од добро развијене вештине доношења одлука увелико зависи капацитет особе да се носи са свакодневним изазовима и да на прави начин одговори на њих у циљу унапређења укупног квалитета живљења. Пратећи структуру приказа претходних тема, у овом делу приручника су представљене технике, концепти и практични примери активности које доприносе оспособљавању полазника за успешно идентификовање и решавање проблема у породичном, макро и микро окружењу и помажу да полазници размотре могућности за унапређење животног стандарда, формулишу циљеве и донесу потребне одлуке за остварење тих циљева.

Решавање проблема је вештина од велике важности за успешно спровођење донесених одлука у реалности. Вештина решавања проблема се може описати као процес који обухвата

идентификацију (препознавање) проблема, дефинисање и истраживање проблема, доношење одлука и планирање акције за његово решавање. Ефикасност при решавању проблема је у сржи предузимљиве особе. *Доношење одлука* је процес који се састоји од препознавања и бирања могућих решења која воде до неког жељеног стања. Одлучивање резултира одабиром акције коју треба предузети у пракси. За квалитетно одлучивање потребно је спознати потребу за доношењем одлуке и бити свестан временског лимита који постоји при одлучивању. Вештина доношења одлука је у директној вези са особинама које су биле предмет претходних тема. Добро развијена вештина доношења одлука подразумева креативан и иновативан начин решавања изазова и проблема са којима се полазник свакодневно среће у свом породичном, макро и микро окружењу.

Развој предузимљивости је нераскидиво повезан са развојем самосталности, одговорности, самопоуздања, преузимања ризика у разумним размерама, способности критичког размишљања, решавања проблема и доношења одлука. Когнитивна димензија креативности и иновација помаже полазницима да развију вештине планирања, решавања проблема и доношења одлука које се тичу породичног, макро и микро социјалног окружења, а које одређују квалитет живота полазника. Реализација садржаја треба да оспособи полазника да идентификује елементе у свом окружењу на које може да утиче и да препозна ефекте које ће својим деловањем да постигне.

Активност 1. Животни стандард и потрошачка корпа

Циљеви: помаже полазницима да унапреде знања и разумевање социо – економског окружења.

Полазници ће проширити знања и разумевање термина животни стандард и потрошачка корпа. Помаже развоју иницијативности и креативности, самопоуздања, одговорности, способности доношења одлука, решавања проблема, кооперативности и комуникативности у раду

Број учесника: 15–18

Потребно време: 180 минута током две седмице

Материјал: компјутер, штампач, Интернет/часописи, радни лист 1, радни лист 2

Опис активности:

1. Игра за опуштање: Полазници и наставник седе тако да формирају круг. Наставник замоли сваког од полазника да се представи називом неке прехранбене намирнице, средства за хигијену или називом неког одевног предмета. Пожељно је да буде исти број првих, других и трећих. Након тога, наставник замоли полазнике да устану и формирају групе у складу са врстом за коју су се одлучили приликом представљања. Игра се може унапредити тако што наставник замоли полазнике да: устану све прехранбене намирнице од којих се прави зимница, сви одевни предмети који се користе само лети и слично. Осим за опуштање, ова игра ће помоћи наставнику да формира групе за спровођење активности
2. Излагање наставника о трошковима живота и животном стандарду.
3. Дискусија: Која добра и услуге су потребна појединцу (домаћинству) да успешно задовољи потребе у савременом друштву?
4. Наставник презентује основну идеју наставне активности – анализа састава и вредности потрошачке корпе четворочланог домаћинства
5. Формира три тима полазника на бази игре за опуштање са почетка активности (прехранбене намирнице, одевни предмети, средства за хигијену):
 - Тим за истраживање егзистенцијалних потреба четворочланог домаћинства. Овај тим има задатак да посети локалну болницу – дом здравља и разговара са нутриционистом (или лекаром) о томе које су намирнице неопходне.
 - Тим за истраживање Интернета/доступних часописа. Овај тим има задатак да сазна шта улази у састав потрошачке корпе у Србији.
 - Тим за сакупљање и анализу новинских чланака (и осталих доступних извора) на

тему потрошачка корпа. Овај тим има задатак да сакупи и анализира што већи број новинских чланака о саставу и вредности потрошачке корпе. Сви полазници добијају додатни задатак да истраже цене намирница на локалном тржишту и направе листу добара (са ценама) за које сматрају да могу бити у саставу потрошачке корпе. Након обављеног задатка на терену, наставник формира нова три тима тако да у састав новог тима уђе бар један полазник из сваког од пређашњих тимова. Нови тимови имају задатак да саставе потрошачку корпу за четворочлано домаћинство.

6. Полазници презентују потрошачке корпе.

7. Групна дискусија о томе која од три предложене потрошачке корпе најбоље задовољава потребе

Активност 2. Уштеде у домаћинству

Активност омогућава полазницима да упознају различите начине уштеде у домаћинству кроз рационално коришћење и штедњу електричне енергије, воде, огрева и прехранбених намирница.

Циљеви: побољшање квалитета живота полазника кроз развој вештина управљања кућним буџетом путем стицања и практичне примене знања о рационалном и економичном коришћењу електричних апарата у домаћинству, рационалној потрошњи воде, огрева и правилном чувању и припреми прехранбених намирница

Број учесника: 15–25

Потребно време: 90 минута током једног месеца. На почетку месеца треба реализовати 60 минута, а преосталих 30 минута након месец дана

Материјал: Кухињски апарати, посуђе и прехранбене намирнице за демонстрацију, ако у школи постоји кухиња/кантина или бифе; исечци из часописа са сликама различитих кућних апарата и упутством за употребу, чланци из новина, папир, оловке, Радни лист – Савети за уштеде у домаћинству

Опис активности:

1. Први део активности треба реализовати у школској кухињи/кантини или бифеу који је опремљен основним апаратима. Ако то није изводљиво, наставу треба реализовати у учионици, путем разговора са полазницима. Наставник демонстрира практичне савете из радног листа – Уштеде у домаћинству, дајући полазницима могућност да изнесу мишљење и демонстрирају своја искуства и идеје за уштеде електричне енергије, воде, огрева и прехранбених намирница.

Полазници добијају задатак да индивидуално сачине план акције који ће омогућити да, током једномесечног периода, примењују савете за уштеду и прате ефекте које ове активности имају на кућни буџет.

План акције треба да садржи:

- Разматрање распореда електричних апарата у простору за становање и могућности за промену распореда, уколико ће размештај омогућити уштеде електричне енергије,
- Састављање листе конкретних активности које ће омогућити уштеду електричне енергије, воде и огрева,
- Промене у начину набавке, чувања и припреме прехранбених намирница које ће да омогуће квалитетнију исхрану и смањење издатака за храну.

2. Полазници примењују савете током једномесечног периода, након чега сумирају резултате упоређујући рачуне за електричну енергију, воду, огрев и трошкове за храну са претходним месецима.

Савети за уштеде у домаћинству:

1. Пластичне кесе које добијете у радњи приликом куповине користите за одлагање отпадака.
 2. Уместо обичних користите сијалице које штеде енергију.
 3. Апарате, које тренутно не користите, увек потпуно искључите.
 4. Искористите дневну светлост употребом завеса светлијих боја.
 5. Не заборављајте да након пуњења мобилног телефона искључите пуњач из струје.
 6. Машину за веш укључујте после поноћи, када је струја јефтинија. Уколико је могуће перите веш хладнијом водом. На загревање воде одлази око 90% од укупне електричне енергије коју веш машина користи. Предност треба дати машини која колико штеди енергију, толико и воду. Уштедећете енергију, воду и новац уколико перете са пуном дозвољеном тежином.
 7. Трудите се да кување и загревање на шпорету вршите тако да пречник посуде одговара обиму рингле. Неопходно је употребљавати тигање, лонце, шерпе и др. са равним дном који тачно одговара величини плоче на електричном шпорету. Кување у посудама искривљеним дном или на деформисаним плочама, троши до два пута више енергије. При кувању шерпу/лонац увек покријте и тако спречите губитак енергије.
 8. Температура у фрижидеру треба да буде између 3 и 5°C, у замрзивачу између -32 и -15°C. Нижа температура од потребне ће потрошити 25% више енергије. Фрижидер и замрзивач треба редовно чистити.
- Веома је важна температура просторије у којој се налази фрижидер. Поставите фрижидер и замрзивач на место које је довољно удаљено од извора топлоте као што су шпорети/рерне или директна изложеност сунчевој светлости. Хладна остава у близини кухиње може да буде идеално решење. Користите фрижидер тако да врата буду што краће отворена.
9. Превелики бојлер греје више воде него што су потребе породице. Мали бојлер ће и по дану, када је струја скупља, морати загревати нову залиху воде. Већином је комбинација мањег кухињског бојлера са осредњим бојлером зато кориснија, него један велики бојлер који би снабдевао све славине са топлотом водом. Раздаљина од бојлера и славине за топлу воду, најбоље да је што мања. Вода се увек највише хлади у водовима. Што је славина удаљенија, то дуже траје да топла вода из ње потече, тако у водоводу остаје више воде кад се затвори славина.
 10. Одржавајте правилну температуру у стану. Правилна температура у собама за рад и живот је између 20 и 21°C. Друге препоручене температуре су: ходник 15°C, купатило 23°C, кухиња 18°C, дневна или радна соба 21°C, соба за спавање 18°C. Сваки степен ниже смањује трошак грејања за отприлике 6%.

Евалуациони лист (попуњава наставник)	
Ставови и вештине	Имена полазника
Размењивао/ла је са групом информације и знање	
Активно је слушао/ла	
Био/ла је отворен/а и уносио/ла је своје мишљење и осећања	
Помагао/ла је другим члановима групе код потешкоћа и проблема	
Знао/ла је како да се фокусира на суштину и свему да структуру	
Признавао/ла је рад и достигнућа других чланова групе	
Сарађивао/ла је са свим члановима групе	
Набављао/ла је материјал, који се давао на употребу и другим члановима групе	
Допrineо/ла је доброј клими у групи	

- **самосвест** – јасна представа о себи, својим особинама, мотивима, жељама, циљевима, снагама и слабостима
- **одговорност** – свест о томе да је појединац сам узрок свега што му се догађа у животу. Одговорне особе спроводе у дело оно што им је поверено, извршавају поверене им задатке, користе одговарајуће технике за процену при доношењу одлука и спремне су да прихвате одговорност за последице својих поступака. *Пут према врху почиње оног дана кад преузмете потпуну одговорност за себе и кад престанете тражити изговоре (Орентхал Јамес Симпсон)*
- **самопоуздање** – вера у своје способности. Самопоуздани људи делују стабилно, поуздано и чврсто, имају позитиван, али реалан став о себи и свом животу и упорни су у остваривању животних циљева. Лако и дугорочно освајају поверење чланова породице, надређених, колега, сарадника и пријатеља. Самопоуздање и вера у себе кључне су особине за остварење животних циљева
- **храброст** – жеља за испуњавањем обавеза успркос препрекама, опасностима и тешкоћама. Храбар човек се осећа способним и има довољно самопоуздања да преузме разуман ризик при доношењу одлука и преузимању иницијативе
- **упорност** – вера у позитиван исход и увереност да ће особа успети да изађе на крај са свим недаћама са којима се сусреће. Упорност помаже да особа поднесе напоре да би стигла до циља Упорност је кључ успеха! Само упорношћу и решеношћу особа може да оствари и више од онога што очекује
- **креативност и иновативност** – измишљање нових ствари – стварање идеја, а иновативност је претакање тих идеја у реалност. Креативност није особина ретких појединаца, свако може бити креативан у одређеној мери, у зависности да ли развија своју креативност или не. Особа која мисли да није креативна је заправо особа која не користи своје креативне потенцијале. До иновације долази кад талентована особа, за остваривање своје креативне идеје, добије одговарајући ниво подршке и охрабрење да истраје на свом иноваторском путу. Иновативне особе су способне да генеришу креативне идеје и привлачи их да се ухвате у коштац с непознатим. Раде познате ствари на нове и неочекиване начине, уплићу старе идеје у нове обрасце и нуде решења уместо изговора

- **иницијатива** – способност да се отпочне, покрене нешто самостално, вољност да се преузме први корак, као и одговорност за то, да се истраје у отпочетој активности
- **решавање проблема** – Шта је проблем? Проблем је препрека да се постигне жељени циљ. То може бити одређена ситуација, стање или нерешено питање. Проблем постоји кад појединац постане свестан значајне разлике између онога што јесте или онога што је пожељно. Сваки проблем захтева одговор и решење. Предузимљиве особе знају како да се носе са проблемима и свакодневно проналазе решења за ситуације које су, мање или више проблематичне и које захтевају акцију. Поступак решавања проблема се састоји од низа активности које су осмишљене за анализирање дате ситуације, системског стварања, спровођења и евалуирања решења
- **доношење одлука** – процес бирања између више могућности. Предузимљиве особе су способне да доносе одлуке, без страха од изазова и вољне су да преузму разумну дозу ризика како би оствариле успех, било у приватном или професионалном животу
- **животни стандард** – свако има право на животни стандард који обезбеђује здравље и благостање, његово и његове породице, укључујући храну, одећу, стан и лекарску његу и потребне социјалне службе, као и право на осигурање у случају незапослености, болести, инвалидности, удовиштва, старости или других случајева губљења средстава за издржавање услед околности независних од његове воље. Животни стандард је, према ширем схватању, укупност услова живота и рада појединих слојева становништва једне земље у одређеном временском периоду. Такође, обухвата материјалне, радне и друштвене услове живота као и могућности задовољења духовних потреба, слободног кретања и слободне размене људи и добара. Важан сегмент укупног стандарда живљења је задовољавање основних – егзистенцијалних потреба. Сваком домаћинству су потребна следећа добра и услуге: храна и пиће, одећа, обућа, стан, огрев и осветљење, покућство, хигијена и нега здравља, образовање култура и разонода, саобраћај и ПТТ услуге и слично
- **потрошачка корпа** – обухвата храну, пиће и средства за хигијену неопходна сваком појединцу за нормалну егзистенцију. Састав потрошачке корпе одређују групе стручњака

I O3.T1 – T3 – два прилога: *листа обавеза* и *уштеда у домаћинству*

O1-O3

- Приручник: *Васпитање за здравље кроз животне вештине*, Издавач: Министарство просвете и спорта.
- Школа за родитеље, социо-едукативни програм за породицу, Снежана Медић, Зорица Матејић-Ђуричић, Драгица Влаовић-Васиљевић
- Приручник за сексуално и репродуктивно здравље, Ур: А. Перовић-Ивановић, Подгорица, 2008. (доступно у електронској верзији: www.sigurna-zenska-kuca.cg.yu)
- <http://www.preduzetnik.rs>
- <http://www.infostud.com>
- <http://www.inovacija.org>
- <http://smislibiznis.rs>
- <http://www.help-serbia.org.rs/srp/ss09.php>

